

SALONA

ZNANSTVENI SKUP
**SALONA IZMEĐU
SREDOZEMLJA I PANONIJE**

11. – 15. listopada 2021.

ORGANIZATORI

Hrvatsko arheološko društvo
Arheološki muzej u Splitu

NAKLADNIK

Hrvatsko arheološko društvo
Arheološki muzej u Splitu

ZA IZDAVAČA

Jacqueline Balen
Ante Jurčević

ORGANIZACIJSKI ODBOR SKUPA

Jacqueline Balen
(HRVATSKO ARHEOLOŠKO DRUŠTVO)
Ante Jurčević
(ARHEOLOŠKI MUZEJ U SPLITU)
Ivanka Kamenjarin
(HRVATSKO ARHEOLOŠKO DRUŠTVO)
Boris Čargo
(ARHEOLOŠKI MUZEJ U SPLITU)
Damir Kliškić
(ARHEOLOŠKI MUZEJ U SPLITU)
Jagoda Mardešić
(ARHEOLOŠKI MUZEJ U SPLITU)
Ema Višić – Ljubić
(ARHEOLOŠKI MUZEJ U SPLITU)

FINANCIJSKA POTPORA

Ministarstvo kulture i medija RH
Splitsko-dalmatinska županija
Grad Solin
Grad Split

SREDIŠNJI ODBOR

HRVATSKOG ARHEOLOŠKOG DRUŠTVA

Jacqueline Balen
Adriana Gri Štorga
Željko Krnčević
Ivanka Kamenjarin
Krešimir Karlo
Marko Menđušić
Domagoj Perkić
Hrvoje Potrebica
Ivana Ožanić Roguljić
Jana Škrkulja
Domagoj Tončinić

OBLIKOVANJE I PRIPREMA ZA TISAK

Igor Čaljkušić
Ana Bodrožić

LEKTURA

Katja Tresić – Pavičić

TISAK

Tiskara Zelina

NAKLADA

300 primjeraka

Turistička zajednica grada Splita
Turistička zajednica grada Solina
Javna ustanova u kulturi Zvonimir, Solin
Grad Vis
Stella Croatica

SPLITSKO-DALMATINSKA
ŽUPANIJA

GRAD VIS

Split

TURISTIČKA
ZAJEDNICA
GRADA
SOLINA

ZVONIMIR
SOLIN

PROGRAM ZNANSTVENOG SKUPA

SALONA IZMEĐU SREDOZEMLJA I PANONIJE

11. – 15. listopada 2021.

hotel *Salona Palace* u Solinu

Ponedjeljak 11. listopada

18.00 Sjednica Središnjeg odbora Hrvatskog arheološkog društva

Utorak 12. listopada

8.00 – 9.00 Registracija sudionika

9.00 Svečano otvorenje skupa

9.30 – 10.00 **A. JURČEVIĆ**
Od Arheološkog solinskog muzeja u Spljetu do
Arheološkog muzeja u Splitu

10.00 – 10.20 **E. VIŠIĆ – LJUBIĆ**
Zaštitna arheološka istraživanja na zapadnoj salonitanskoj nekropoli

10.20 – 10.40 **L. ANTIČEVIĆ SLIŠKOVIĆ et al.**
Metopični šav kao pokazatelj populacijske pripadnosti na primjeru
salonitanske populacije

10.40 – 11.00 **RASPRAVA**

11.00 – 11.20 **STANKA**

11.20 – 11.40 **S. BEKAVAC, Ž. MILETIĆ**
Dan kada su postajali Tritoni

- 11.40 – 12.00** **D. DEMICHELI**
Epigrafski nalazi na području antičke Salone u posljednja tri desetljeća
- 12.00 – 12.20** **D. DEMICHELI, M. KATIĆ**
Istočna–sjeveroistočna salonitanska nekropola
- 12.20 – 12.40** **N. CINGELI**
Domus, luksuzna rimska kuća
- 12.40 – 13.00** **J. MARGETA, K. MARASOVIĆ**
Utjecaj voda na obilježje i opstojnost Salone
- 13.00 – 13.20** **RASPRAVA**
- 13.20 – 15.00** **RUČAK**
- 15.00 – 15.20** **I. VILOGORAC BRČIĆ**
Nilotica Salonitana (Nilski prizor u Saloni)
- 15.20 – 15.40** **J. MARDEŠIĆ, I. MATIJEVIĆ**
Istraživanja kod *Porta Caesarea* u Saloni 2016. i 2017.
- 15.40 – 16.00** **I. MATIJEVIĆ**
Uloga legionara u povezivanju Salone i podunavskih provincija
- 16.00 – 16.20** **A. KURILIĆ, E. VISKOVIĆ**
Pet neobjavljenih latinskih epigrafskih spomenika iz Solina
- 16.20 – 16.40** **RASPRAVA**
- 16.40 – 17.00** **STANKA**
- 17.00 – 17.20** **V. MATIĆ**
Salonitanske svjetiljke s prikazima kulturnih predmeta u Arheološkome muzeju u Splitu
- 17.20 – 17.40** **I. BANOVAČ, I. JADRIĆ – KUČAN**
Štovanje lara (*Lares*) i nove spoznaje o larima iz Salone

- 17.40 – 18.00** **Z. BULJEVIĆ**
Reljef s prikazom mladoga Dioniza, odnosno Bakha ili Libera iz Salone
- 18.00 – 18.20** **M. GLAVIČIĆ**
Titule *praefectus fabrum* i *praefectus collegii fabrum* u popisu časti magistrata i uglednika Salone
- 18.20 – 18.40** **A. ALAJBEG**
Poslijerimska Salona kao zaglavni kamen teorija o kontinuitetu i diskontinuitetu u suvremenoj medievistici
- 18.40 – 19.00** **RASPRAVA**
- 19.30** Polazak autobusa ispred hotela *Salona Palace*
- 20.00** Otvaranje izložbe *VIS-Ā-VIS 200. Arheološka baština otoka Visa*, autora J. Jovanović, B. Čarga i M. Bonačić Mandinić u Arheološkome muzeju u Splitu

Srijeda 13. listopada

- 8.00 – 9.00** Registracija sudionika
- 9.00 – 9.20** **D. KLIŠKIĆ**
Grobni nalazi iz željeznodobne nekropole na ravnom u Postranju kod Imotskog
- 9.20 – 9.40** **K. JELINČIĆ VUČKOVIĆ *et al.***
Villa rustica na lokalitetu Novo Selo Bunje na otoku Braču
- 9.40 – 10.00** **I. OŽANIĆ ROGULJIĆ *et al.***
Ager Salone u Bazi antičkih arheoloških lokaliteta Republike Hrvatske Instituta za arheologiju (BAZA)
- 10.00 – 10.20** **J. JOVANOVIĆ, J. FILEŠ KRAMBERGER**
U potrazi za isejskom niti – keramički utezi za tkalački stan iz antičke Ise

- 10.20 – 10.40** **A. MARINOVIĆ, M. BONAČIĆ MANDINIĆ**
Grčki i rimski novac iz korčulanske zbirke Kalodera
- 10.40 – 11.00** **RASPRAVA**
- 11.00 – 11.20** **STANKA**
- 11.20 – 11.40** **M. VUKOV, D. BUŽANIĆ**
Svjedočanstva štovanja vode na području salonitanskog agera
- 11.40 – 12.00** **N. ŠVONJA**
Epigrafska analiza natpisa iz Vranjica pronađenih tijekom zaštitnih arheoloških istraživanja 2005. – 2006. godine
- 12.00 – 12.20** **Z. ŠIMIĆ – KANAET**
Poklopci amfora iz Tilurija
- 12.20 – 12.40** **M. SANADER, D. TONČINIĆ, J. ZANINOVIĆ**
Preliminarna analiza novih rimskih vojnih logora na delmatskom limesu
- 12.40 – 13.00** **S. IVČEVIĆ, D. TONČINIĆ**
Arheološke potvrde vojnog boravka Rimljana u salonitanskom zaleđu u kasnorepublikansko i ranocarsko doba
- 13.00 – 13.20** **RASPRAVA**
- 13.20–15.00** **RUČAK**
- 15.00 – 15.20** **I. RADIĆ-ROSSI, K. BATUR**
Drugi antički brod na Trsteniku u Kaštel Sućurcu
- 15.20 – 15.40** **M. PARICA, I. ŠUTA**
Podmorsko arheološko istraživanje u Resniku (Sikulima) kod Kaštel Štafilića
- 15.40 – 16.00** **V. TARBUŠKOVIĆ**
Antički i srednjovjekovni putovi u Starogradskom polju

- 16.00 – 16.20** **M. SANADER**
Prilog ikonografiji Herkulovih prikaza
- 16.20 – 16.40** **M. PETRINEC**
Ranosrednjovjekovni grobovi u Glavicama i pitanje kasnoantičkog limesa na rubnom prostoru Sinjskog polja
- 16.40 – 17.00** **RASPRAVA**
- 17.00 – 20.00** **GODIŠNJA I IZBORNA SKUPŠTINA DRUŠTVA**
- 21.00** **Otvaranje izložbe *U temeljima hrvatske arheologije*, autora A. Duplančića, u Domu kulture Zvonimir u Solinu**

Četvrtak 14. listopada

- 8.00 – 9.00** Registracija sudionika
- 9.00 – 9.20** **G. MALETIĆ**
Bulićev *Tusculum* kao zrcalo međunarodnoga muzeološkog iskustva
- 9.20 – 9.40** **M. MATIJEVIĆ**
Izgradnja solinske kulture i razgradnja salonitanske baštine na stranicama lokalnog mjesečnika – Kronika devastacije
- 9.40 – 10.00** **S. BUDIĆ LETO**
Potrebe korisnika digitalnih sadržaja u okviru prezentacije arheološke baštine
- 10.00 – 10.20** **M. MILIŠA**
Salona – potencijali i paradoksi (današnjeg vremena)
- 10.20 – 10.40** **RASPRAVA**
- 10.40 – 11.00** **STANKA**

11.00 – 13.00 Okrugli stol *Budućnost Salone*
Sudjeluju: R. BUŽANČIĆ, GRADONAČELNIK SOLINA D. NINČEVIĆ,
A. JURČEVIĆ, J. STUPALO, M. KATIĆ, I. ŠUTA, T. LOLIĆ, Z. WIEWEGH,
A. PENOVIĆ. V. KATAVIĆ, J. BALEN, M. MILIŠA.
Moderatorica: J. MARDEŠIĆ

13.00 – 14.45 RUČAK

PROJEKTI I NOVITATES

14.45 – 15.00 Ž. KRNČEVIĆ *et al.*
Mukoše kraj Goriša: prvi rezultati arheoloških istraživanja

15.00 – 15.15 M. ZEMAN *et al.*
Istraživačko–edukacijski projekt *Otkrivanje starih dubrovačkih katedrala*

15.15 – 15.30 M. RAKVIN, J. BALEN
Predstavljanje projekta *Virtualni arheološki krajolici Podunavlja*
(*Virtual Archaeological Landscapes of the Danube Region*)

15.30 – 15.45 D. DEMICHELI
Predstavljanje istraživačkog projekta Hrvatske zaklade za znanost
Novi životi antičkih natpisa: epigrafski spoliji na području srednje Dalmacije

15.45 – 16.00 A. ČOVIĆ
Arheološki park Salona – diplomski rad

16.00 – 16.15 P. BAKAŠUN
Arheološki park Salona – diplomski rad

16.15 – 16.30 I. ŠUTA, I. KAMENJARIN
Predstavljanje projekta *UnderwaterMUSE*

16.30 – 16.45 M. UGARKOVIĆ *et al.*
Predstavljanje projekta *AdriaCos*

POSTERI

I. KAMENJARIN

Gutus ili/i vrč s cjedilom

A. KONESTRA

Preliminarni statistički prikaz kućanskog posuđa s istraživanja u Ulici Stjepana Radića u Solinu (2016. – 2017. g.)

D. BRANKOVIĆ *et al.*

Arheološki terenski pregled otoka Biševa

I. OŽANIĆ ROGULJIĆ *et al.*

Predstavljanje dijela rezultata projekta HRZZ–a *Život na rimskoj cesti – komunikacije, trgovina i identiteti na rimskim cestama u Hrvatskoj* od 1. do 8. st. LRR (UIP–05–2017–9768)

BORIS ČARGO

Rekonstrukcija obalne linije u viškoj uvali i isejska luka

I. VUKŠIĆ

Konzervatorsko–restauratorska obrada keramičkih predmeta sa zapadne nekropole u Isi

M. UGARKOVIĆ *et al.*

Grčko kuhinjsko posuđe iz Farosa: preliminarni osvrt na tipologiju, podrijetlo i tehnologiju proizvodnje

16.45 RAZGLEDAVANJE SALONE

20.00 Svečana dodjela Nagrada HAD–a za 2019. godinu

Petak 15. listopada

- 8.00** Polazak autobusa ispred hotela *Salona Palace*
(IZLET)
Posjet marjanskim crkvicama.
Posjet Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika, gdje će u 10.30 sati biti otvorena izložba *Krajolici i spomenici zadarskog područja krajem 19. i početkom 20. stoljeća u istraživanjima prof. dr. don Luke Jelića*, autora dr. sc. Martina Dobilnić Glavan i prof. Robert Maršića
- 11.30** Razgledavanje Dioklecijanove palače
- 13.00** Klis – razgledavanje tvrđave
- 14.30** Ručak u Etno agro parku *Stella Croatica*

SAŽECI

SEKCIJA PREDAVANJA

SAL

ANTE JURČEVIĆ

Arheološki muzej u Splitu

Od Arheološkog solinskog muzeja u Spljetu do Arheološkog muzeja u Splitu

U uvodnom predavanju, u povodu obilježavanja dvjestote obljetnice osnivanja Arheološkog muzeja u Splitu (1820. – 2020.) i dvjestote obljetnice sustavnih arheoloških istraživanja u Saloni (1821. – 2021.), autor donosi pregled istraživanja najznačajnijih arheoloških lokaliteta u Saloni koje je provodio

Arheološki muzej u Splitu od početka 19. do dvadesetih godina 21. stoljeća, s posebnim osvrtom na njihovo današnje stanje. Riječ je o obrambenim fortifikacijama Salone, zapadnoj nekropoli, teatru, forumu, amfiteatru, termama, Kapljuču, Manastirinama, Marusincu i episkopalnom kompleksu.

Zaštitna arheološka istraživanja na zapadnoj salonitanskoj nekropoli

Krajem 2020. i početkom 2021. godine u Draškovićevoj ulici u Solinu provedena su zaštitna arheološka istraživanja kojima je bio obuhvaćen manji dio zapadne salonitanske nekropole formirane uz glavnu antičku cestu koja je od Salone vodila prema Traguriju. Grad Solin je na tom području imao namjeru urediti dječje igralište. Sjeverno od monumentalnih ograđanih zidova grobnih parcela građenih od velikih kamenih blokova kojima je cesta bila odvojena od grobnog areala otvorena je sonda površine oko 100 metara četvornih. Tijekom tri mjeseca istraživanja otkriveno je 40 grobnih cjelina raznih tipova, koji pripadaju razdoblju od 1. do 4. st. Na ovom je dijelu nekropole, za razliku od ranije istraženih dijelova, pronađen mali broj paljevinskih ukopa. Prevladava inhumacija, koja od 2. st. postupno postaje dominantan ritus ukopavanja na prostoru Rimskog Carstva. Otkriveni su različiti tipovi grobova, od onih jednostavnih, u zemljanoj raci bez ikakve grobne arhitekture, do onih pod tegulama i u amforama te u drvenim sanducima, sve do zidanih grobnica. Gotovo u svim grobovima pronađeni su prilozi koji ukazuje na njihov poganski karakter. Prevladavaju keramičke svjetiljke, stakleni balzamariji, staklene boce i vrčiči, a u manjoj mjeri dijelovi toaletnog pribora poput olov-

nog okvira ogledala te koštane kockice za igru i novac. Kao dio nošnje i opreme pokojnika pronađene su u većem broju koštane ukosnice s okruglim ukrasnim glavama te prstenje od staklene paste i metala. Među grobovima s paljevinskim ukopom posebno se ističe nalaz cilindrične kamene urne s brojnim priložima uokolo, poput keramičke svjetiljke, nekoliko balzamarija i dva strigila. U urni se nalazila staklena ola s kosturnim ostatcima pokojnika i jednim željeznim prstenom s gemom. Prilikom istraživanja pronađena su još najmanje dva paljevinska ukopa položena u zemljanu raku, s dosta priloga, od kojih je potrebno izdvojiti keramički rog s prikazom vepra i dječje igračke u obliku konjića s kotačićima. Predmeti iz paljevinskih ukopa datiraju se u 1. i 2. st. Iz istog vremena potječu i dvije nadgrobne stele s natpisima koje nisu nađene *in situ*, već su iskorištene kao spoliji prilikom gradnje zidanih grobnica.

Najnovija istraživanja zapadne salonitanske nekropole, poznatije pod nazivom *in horto Metrodori*, rezultirala su otkrićem novih arheoloških nalaza kojima su upotpunjene i obogaćene dosadašnje spoznaje o lokalitetu koji je bio jedan od prvih istraživačkih projekta tek osnovanog Muzeja početkom 19. st. što se periodično nastavljao do današnjih dana.

**LUGA ANTIČEVIĆ SLIŠKOVIĆ, TINA BAREŠA, IVANA KRUŽIĆ,
IVAN JERKOVIĆ, ŽELJANA BAŠIĆ**

Sveučilište u Splitu, Sveučilišni odjel za forenzične znanosti

Metopični šav kao pokazatelj populacijske pripadnosti na primjeru salonitanske populacije

Autori će u radu prikazati važnost epigenetskih značajki za proučavanje populacijske pripadnosti na uzorku s istočne salonitanske nekropole Solin–Smiljanovac. Nekropola je istraživana u razdoblju od prosinca 2010. do travnja 2011. godine te su grobovi datirani od 1. do 6. st. Ukupno su na nalazištu pronađene 1053 osobe u 974 groba. Istraživanje je usmjereno na učestalost metopičnog šava na navedenoj populaciji, s obzirom na to da je učestalost perzistentnoga metopičnog šava u odrasloj dobi populacijski specifična. Učestalost u svjetskim populacijama je oko 3 %, dok je najveća učestalost upravo u europskim populacijama i kreće se oko 10 %. U ovo je istraživanje početno uključeno 629 odraslih osoba s nalazišta, od kojih je frontalnu kost imalo njih 152. Osim prisutnosti potpunoga metopizma, razmatrale su se i druge varijaci-

je metopičnog šava odnosno prijelazni oblici metopičnoga i supranazalnog šava. Od 152 odrasle osobe s očuvanom frontalnom kosti potpuni metopični šav zabilježen je kod 10 osoba, tj. kod pet od 69 muškaraca (7,25 %) i kod pet od 66 žena (7,57 %). Ukupna učestalost potpunoga metopičnog šava u populaciji iznosila je 6,57 %. Ta je učestalost slična ostalim geografski i vremenski sličnim populacijama. Osim navedenoga ostale su pojavnosti metopičnih/supranazalnih šavova u populaciji iznosile 46,1 %.

Autori će rezultate komentirati u svjetlu pojavnosti ove značajke u drugim populacijama te donijeti zaključke o sličnostima i razlikama salonitanske populacije s nekropole Solin–Smiljanovac u svjetlu epigenetskih značajki.

SILVIA BEKAVAC, ŽELJKO MILETIĆ

Odjel za arheologiju Sveučilišta u Zadru

Dan kada su postajali tritoni

Raspravlja se o natpisima na četiri spomenika od kojih su neki pronađeni, a drugi su vjerojatno stajali nedaleko od teatra u staroj jezgri Salone. Dokazuje se da je riječ o popisima članova profesionalnog udruženja, a osporava mogućnost da osobe pripadaju sakralnom udruženju ili imaju vezu s kršćanskom zajednicom. Rekonstruiran je položaj *ad Tritones* unutar strukture i hijerarhije kolegija od Dioklecijanova vremena nadalje.

Predložena je profesija kojom se bave njihovi članovi i uspoređena sa srodnima u Carstvu, na temelju čega se spekulira o mjestu gdje su spomenici podignuti, datumu upisivanja *ad Tritones* i njihovim imenima, tj. personalnom statusu. Pretpostavljeno je da je dio članstva kolegija podrijetlom iz unutrašnjosti provincije Dalmacije, što je u skladu s regionalnim gospodarskim značenjem Salone.

DINO DEMICHELI

Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za arheologiju

Epigrafski nalazi na području antičke Salone u posljednja tri desetljeća

Intenzivna izgradnja današnjeg Solina u posljednjim trima desetljećima rezultirala je brojnim zaštitnim arheološkim istraživanjima, u kojima je, osim značajnih otkrića antičke arhitekture, pronađen i veći broj epigrafskih spomenika. Radi se o više od stotinu antičkih natpisa koji su pronalazeni u različitim arheološkim kontekstima. Najviše je spomenika pronađeno na području istočnog dijela grada, jer su ondje provedena najopsežnija

zaštitna istraživanja. Osim nalaza na potezu istočnih gradskih bedema valja istaknuti i desetke spomenika s područja jugoistočne salonitanske nekropole, a posebno one pronađene u podmorju južnoga solinskog naselja Vranjica. Premda je dosad u Saloni potvrđeno više tisuća epigrafskih spomenika, među novopronađenim spomenicima nalazi se i nekoliko njih koji donose važne nove informacije o stanovništvu Salone i njezinu ustrojstvu.

DINO DEMICHELI, MIROSLAV KATIĆ

Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za arheologiju
Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Split

Istočna–sjeveroistočna salonitanska nekropola

Istočna–sjeveroistočna salonitanska nekropola pružala se od tzv. *Porta Andetria* prema današnjem Majdanu. Najvjerojatnije su postojala dva odvojka rimske ceste uz koju se nekropola mjestimice prostirala. Jedan je pravac vodio preko Šuplje crkve, bliže rijeci Jadro prema njezinu izvoru, a drugi je koso vodio prema Bilom brigu i trasi dobro očuvane kaldrmane ceste koja izbija na Klis. Nedavno je kod Šuplje crkve nađen jedan paljevinski grob iz 2. st. Također se tragovi grobišnih parce-

la vide u koritu rijeke Jadro sjeveroistočno od ranokršćanske crkve. Na predavanju će se izložiti i pregled sepulkralnih epigrafskih spomenika koji su pronađeni na području ovih nekropola. Najveći je dio spomenika pronađen na lokalitetu Šuplja crkva, gdje su potvrđeni deseci antičkih natpisa iskorištenih za gradnju ranokršćanske crkve, a potom i krunidbene bazilike kralja Zvonimira i pripadajuće srednjovjekovne nekropole.

NEBOJŠA CINGELI

Neir d. o. o.

Domus, luksuzna rimska kuća

U dva novija arheološka istraživanja koja su provedena 2018. i 2020. godine u Solinu otkriveni su ostaci struktura luksuzne antičke kuće, *Domus*. Pronađeno je unutarne dvorište sa širokim trijemom te tri prostorijske s mozaičkim podom. Otkriveni su ostaci

mramornih obloga i ulomci mramornih skulptura. Antička građevina datirana je u drugu polovicu trećeg stoljeća. U radu će se dati pregled obližnjih lokaliteta te na osnovi rezultata istraživanja dopuniti poznavanje topografije istočnog dijela antičke Salone.

Utjecaj voda na obilježje i opstojnost Salone

Rad analizira utjecaj voda na obilježje i opstojnost grada Salone. Naglasak je na urbanom vodnom sustavu. Razvoj funkcionalnog urbanog vodnog sustava te druge vodne infrastrukture oduvijek je bio preduvjet za opstojnost i visok standard življenja u obalnim gradovima. Najbolji primjer su antički urbani vodni sustavi kakav je sustav Salone. Plinije je pisao da "voda stvara grad" (Plini the Elder, *Natural history*) ali voda također oblikuje i ugrožava grad. Mogućnost vodoopskrbe dovoljnim količinama kvalitetne vode utječe na prostorni obuhvat utvrđenih gradova, a morfološke značajke na sigurnost življenja u odnosu na vode. Voda, hrana i energija ključni su resursi za opstojnost i življenje na nekom prostoru. Od dostupnosti resursa ovisili su život, razvoj, ali i obilježja grada. Predmet istraživanja / izlaganja su vode i vodni resursi koje su oblikovali klima i druge prirodne značajke okoliša Salone. Bez postojanja sustava vodoopskrbe, odvodnje upotrijebljenih voda i sustava zaštite od površinskih voda nije moguće ostvariti dugoročnu sigurnost i

održivost življenja unutar zidina utvrđenoga grada. To se posebno odnosi na velike gradove poput Salone. Sila gravitacije pokretala je vodu od zahvata do korisnika, odvodnju upotrijebljenih voda iz grada u okoliš, kao i otjecanje površinskih voda u gradu i oko grada. Energija vode oblikuje vodne sustave, a time posredno i sam grad i njegovu opstojnost. Urbani vodni sustav Salone kontinuirano je omogućavao življenje i razvoj grada u dugim razdobljima, u kojim su se događale značajne promjene klime i okoliša, ali i društveno-ekonomske mijene. Sustav je, kao i grad, doživio i preživio rast i pad Zapadnog Rimskog Carstva. Bio je profesionalno kvalitetan, ekološki neškodljiv, društveno prihvatljiv, politički izvediv, pravno primjeren i ekonomski ostvariv. O tome svjedoči neprekinuti rad sustava koji je podupirao život u gradu tijekom razdoblja od 7. stoljeća. Iz svega proizlazi da je na ovim prostorima dugo vremena bio ostvaren skladan suživot prirodnog i društveno-ekonomskog okoliša.

NILOTICA SALONITANA

Prizori Nila koji plavi egipatske zemlje zabilježeni su na rimskim freskama, mozaicima, reljefu i u punoj skulpturi od 2. stoljeća prije Krista do 6. stoljeća poslije Krista. Spomenici s prikazima nilske flore i faune, patuljaka i pigmejaca u *genre* scenama obično su bili dijelom bogate arhitektonske dekoracije, nađeni na lokalitetima visokog stupnja romanizacije i razvijenoga luksuznog načina života. U europskim provincijama Rimskoga Carstva uglavnom su krasili vrtove i triklinije rimskih vila. Svjedoče o naklonosti prema egipatskoj civilizaciji i nisu potvrda egipatskih kultova.

Spomenici s nilskim prizorima čine zavidan korpus rimske umjetnosti, kojem pripada i jedan salonitanski primjer. Sačuvani ulomak s reljefom od prokoneškog mramora jedan je od dva dijela rimske česme. Na njemu su prikazani dva patuljka na lađi, dva pigmejca, krokodil, nilski vodenkonj, rak te dio ležeće figure. U izlaganju ćemo salonitanski nilski prizor analizirati i interpretirati, suditi ćemo o njegovu smještaju, namjeni i dataciji te ćemo ga kontekstualizirati na temelju komparativnog materijala s prostora cijeloga Rimskog Carstva.

JAGODA MARDEŠIĆ, IVAN MATIJEVIĆ

Arheološki muzej u Splitu

Filozofski fakultet u Splitu, Odsjek za povijest

Istraživanja kod *Porta Caesarea* u Saloni 2016. i 2017.

Istraživanja na prostoru istočno od tzv. *Porta Caesarea* u Saloni provedena su tijekom 2016. i 2017. godine. Radovi su bili rezultat suradnje Arheološkog muzeja u Splitu i Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Splitu. Otkriveni su ostaci antičke ulice koja se spaja s komunikacijom u pravcu istok–zapad (tzv. *Via Principalis*). Ispod popločenja ulice dokumentiran je kanal koji se spaja s većim kanalom ispod *Via Principalis*. Osim toga istražen je i zid koji se pruža sa sjeverne strane *Via Principalis*, a koji je sačuvan samo u razini temelja. Preslojio ga je kasniji suhozid. U zidu koji se pruža u pravcu sjever–jug, a rađen je od pravilnih klesanaca, pronađena su dva ulomka antičkog sarkofaga s prikazom borbe između Grka i Amazonki datiranog u vrijeme između 220. i

230. godine. Istraživanja su također pokazala da se sa sjeverne strane blizu površine nalazi kamen živac koji prilično naglo pada prema jugu. Ta je udubina zatrpana velikom količinom keramike, s nešto životinjskih kostiju i stakla. U tom su sloju pronađena tri primjerka novca, od kojih je najstariji republikanski denar iz 134. g. pr. Kr. Najstarija keramika pripada kampanskom crnoglaziranom posuđu i amforama tipa *Lamboglia*. Najmlađa keramika pronađena je u plićim slojevima i pripada kasnoantičkom razdoblju. Unatoč tome što je u ranijim istraživanjima na ovom prostoru bilo pronađeno dosta ulomaka nadgrobničkih natpisa, prilikom ovih istraživanja nisu pronađeni tragovi nekropole.

Uloga legionara u povezivanju Salone i podunavskih provincija

Mnogi legionari čije su postrojbe imale stalne logore na prostoru dunavskoga limesa svojom su službom bili vezani za dalmatinsku metropolu Salonu. U ranome su principatu bili malobrojni, što se potpuno promijenilo nakon sredine 2. stoljeća. Veksilacije Druge i Treće italske legije sudjelovale su 169. – 170. u podizanju gradskih obrambenih zidina, u prvim desetljećima 3. stoljeća u gradu je boravila skupina vojnika Prve italske legije, natpisi svjedoče i o prisutnosti pripadnika Prve pomoćnice i Pete makedonske legije. Međutim, posebna je povezanost između Salone i Podunavlja ostvarivana preko oficija dalmatinskog namjesnika. Naime, namjesnikova je administracija imala veliku potrebu za legionarima, kojima su povjeravane službe komentarijenza, spekulatora i beneficijarija. Dalmacija nije imala svojih legija pa su oficijali posuđivani iz Gornje i Donje Panonije (*XIII gemina*, *X gemina*, *I adiutrix*) te Dacije, Gornje i Donje Mezije (*XI Claudia*, *I Italica*, *V Mace-*

donica). Najviše ih je bilo iz Gornje Panonije, što sugerira da je ta provincija bila tijesno povezana s Dalmacijom. Nesumnjivo je to posljedica praktičnosti koja je proizlazila iz njihovog međusobnog geografskog položaja, odnosno činjenice da je takvu mobilnost bilo lakše ostvariti sa susjednom provincijom, s kojom je postojala i izvrsna cestovna povezanost. Panonski su legionari svoja iskustva stečena u stalnom kontaktu s barbarikom i velikim brojem različitih postrojba rimske vojske ugrađivali u salonitanski oficij i tako pridonosili kvaliteti njegovog funkcioniranja. Mnogi su od njih, ponajprije beneficijariji kao najbrojniji legionari u namjesnikovom oficiju, u Saloni proveli kratko vrijeme, odnosno do trenutka raspoređivanja na službu u neku od postaja u unutrašnjosti. Pojedini oficijali i ostali legionari katkada su bili u pratnji članova svojih obitelji te su svi zajedno obogaćivali društvenu i etničku šarolikost tadašnje Salone.

ANAMARIJA KURILIĆ, EDUARD VISKOVIĆ

Odjel za povijest Sveučilišta u Zadru
Kantharos d. o. o. Hvar

Pet neobjavljenih latinskih epigrafskih spomenika iz Solina

Autori će predstaviti i analizirati pet dosad neobjavljenih latinskih epigrafskih spomenika koji su nedavno pronađeni u Solinu prili-

kom rušenja kuće Luke Jelića. Tri ulomka sigurno pripadaju nadgrobnim spomenicima, a jedan manjem žrtveniku.

VESNA MATIĆ

Doktorandica

Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za arheologiju

Salonitanske svjetiljke s prikazima kulturnih predmeta u Arheološkome muzeju u Splitu

U ovom radu obrađeno je šesnaest rimskih svjetiljaka koje se čuvaju u Rimsko-provincijalnoj zbirci Arheološkog muzeja u Splitu. Jedanaest svjetiljaka pronađeno je u Saloni, za njih pet točno mjesto nalaza nije poznato, no pretpostavlja se kako također potječu s nekih od lokaliteta salonitanskog područja. Izdvojeni primjerci su tipološko-stilskom analizom datirani u drugu polovicu 1. st. i početak 2. st. te pripisani skupini svjetiljaka s reljefnim ukrasom na disku. Glavni motiv pojavljuje se kao ukras na istom žrtveniku, u različitim ikonografskim varijacijama. Ostali motivi, koje definiramo kao kultne ili ih dovodimo u neposrednu vezu s kultom, su *cista mystica*, *kerykeion*, *riton*, baklje, maske,

tirs i toljaga. Ovi se motivi učestalo pojavljuju na volutnim svjetiljkama pronađenim u panonskim nekropolama, no gotovo su u jednakoj mjeri prisutni i na svjetiljkama talijanske provenijencije. Ikonografska analiza i interpretacija temelji se na simboličnoj funkciji i kultno-ritualnom značenju motiva. Uz ikonografske elemente naglasak je stavljen na distinktivne tehnološke i morfološke značajke svjetiljaka, koje mogu sugerirati njihovo proizvodno područje i radioničko porijeklo. Analogijama sa srodnim primjercima sa srednjodalmatinskih, panonskih i italskih lokaliteta propitkuje se pitanje kontakata, veza, utjecaja i distribucije svjetiljaka pronađenih u glavnom gradu rimske provincije Dalmacije.

Štovanje lara (*Lares*) i nove spoznaje o larima iz Salone

Lari (*Lares*) izvorno su bili bogovi zaštitnici, čuvari granica seoskih posjeda i polja. Kako je briga o gospodarstvu uključivala i zaštitu kuće, postali su i obiteljska božanstva, te je svako seosko gospodarstvo imalo i svojeg pojedinačnog lara (*Lares Familiares*). Širenjem kulta u grad postaju i zaštitnici putova, raskrižja (*compita*) te se štiju kao *Lares Viales*, *Lares Compitales*. Njihov kult organizirali su i nadzirali oslobođenici, robovi ili rimski građani skromnog statusa, posebno u svetištima *Compitalia* u lokalnim četvrtima (*vici*). Car

August, kao obnovitelj tradicionalne rimske religije, obdario je postojeće bogove raskrižja (*Lares Compitales*) dodatnim epitetom vlastitog imena *Augustus (Lares Augusti)* i na taj ih je način povezo s princepsom.

Iako je riječ o malim božanskim zaštitnicima, oni su ipak bili toliko važni da su bili štovani diljem Rimskoga Carstva. O tome svjedoči reljef s njihovim prikazom, te kipić lara iz Salone, kojima će biti posvećena posebna pozornost.

Reljef s prikazom mladoga Dioniza, odnosno Bakha ili Libera iz Salone

Iz Salone potječe, a čuva se u Arheološkom muzeju u Splitu, jedan neobjavljeni rimski reljef od vapnenca s prikazom mladoga Dioniza, odnosno Bakha ili Libera. U udubljenom polju kamenog bloka prikazan je Dioniz (bog berbe grožđa, vinarstva, vina, vegetacije, naslade, mahnitosti, ludila, fešte, kazališta) koji se lijevom rukom oslanja na trs. S Dionizom se, odnosno s Bakhom, s vremenom asimiliralo drevno italsko božanstvo Liber.

Desna mu je ruka pružena prema životinji, u kojoj je vjerojatno držao grozd kojim je privlačio njezinu pozornost ili kantar iz kojeg je ulijevao vino u usta male pantere uz njegovu desnu nogu. Naočit je mladić, definiranog tonusa, odjeven u jelenju kožu (*nebris*). Na nogama ima čizme (*endromides*). Čini se da na glavi ima vijenac od lišća loze i bršljana. Kosa mu valovito pada na ramena. U Saloni mu je bio posvećen hram južno od teatra.

Titule *praefectus fabrum* i *praefectus collegii fabrum* u popisu časti magistrata i uglednika Salone

Analiza natpisa sa spomenom salonitanskih magistrata i uglednika pokazuje da se u popisu magistratura i službi koje su obnašali sporadično navode dvije naizgled slične, ali po svojoj naravi potpuno različite titule: *praefectus fabrum* i *praefectus collegii fabrum*.

Titula *praefectus fabrum* potvrđena je u Saloni na šest natpisa, a koje je funkcije ili poslove obavljao njezin nositelj ovisi o tome je li ona navedena kao početna služba vojnog časnika viteškog položaja ili je zabilježena na kraju popisa municipalnih časti lokalnog magistrata. Naime, često se tumači da je titula *praefectus fabrum* označavala početak viteške karijere uglednika koji je prethodno mogao imati i magistratsku karijeru, a takav neosporno vojnički karakter službe dokazuje navod sljedećeg vojnog položaja (*CIL* III, 2018, 8737). Međutim, na brojnim natpisima titula *praefectus fabrum* povezana je samo s magistratskim i svećeničkim službama i stoga je moramo odrediti kao izvanrednu ili počasnu službu promagistratskog karaktera (*CIL* III, 2075, 8787, 14712, 14172).

Titula *praefectus collegii fabrum* potvrđena je u Saloni na četiri natpisa, a označava prefekta kolegija koji okuplja građevinske podu-

zetnike i obrtnike (*CIL* III, 2026, 2087, *ILJug* 678, 2109). Svi navedeni prefekti kolegija fabra birani su iz samog vrha društvene elite, čiji dignitet potvrđuje navod da su pripadnici viteškog staleža. Njihov imponozantni *cursus honorum* sadrži detaljan popis magistratura i upravnih službi koje su obnašali u glavnom gradu i u drugim važnim gradovima rimske provincije Dalmacije, ali sadrži i navod o njihovoj profesionalnoj aktivnosti. Stoga se u njihovu popisu časti navode titule *praefectus (et patronus) collegii fabrum (et centonariorum)*. Očito je, dakle, da su prefektura i patronat u profesionalnim kolegijima bile časti poželjne članovima društveno-ekonomske elite. Naime, navedena im je aktivnost donosila i dodatni ugled, budući da su im kolegiji za zasluge i dobročinstva (*ob merita eius*) postavili počasne kipove s prigodnim natpisima, koje su financirali novcem prikupljenim među članstvom (*ex aere collato/conlato*).

Titule *praefectus fabrum* i *praefectus collegii fabrum* bile su malen, ali iznimno važan dodatak u popisu časti najodličnijih magistrata u Saloni, koji ih ponosno bilježe kako bi uzdigli svoje dostojanstvo u odnosu na one koji su obnašali samo redovite magistrature.

Poslijerimska Salona kao zaglavni kamen teorija o kontinuitetu i diskontinuitetu u suvremenoj medievistici

U domaćoj arheologiji i historiografiji ispisana su brojna razmišljanja o sutonu glavnoga grada rimske provincije Dalmacije. Zauzeta stajališta variraju od katastrofičnih scenarija datiranih u prvu polovinu 7. stoljeća, ponajviše svojstvenih ranijoj medievistici, do najnovijih pretpostavki o postupnom odumiranju grada u kojemu se živjelo i tijekom 8. stoljeća. Takvi su oprečni modeli u najvećoj mjeri utemeljeni na razmatranju istih arheoloških i historijskih podataka, uz potpunu prevlast potonjih. Svako tumačenje i datiranje kraja Salone, bez obzira o kakvom stajalištu je riječ, implicitno postaje paradigma za objašnjenje svega u poslijerimskoj Dalmaciji.

Potruga za godinom avarsko-slavenskog razaranja Salone tako je rezultirala oštrim kronološkim, kulturnim i etničkim razdvajanjem kasnoantičkih grobalja od onih rano-srednjovjekovnih. S druge strane, zamisao o nenasilnom kraju Salone otvorila je vrata za minimiziranje posljedica ranosrednjovjekovnih migracija, pa čak i za odbacivanje pretpostavke o doseljenu Slavena. Što se na temelju arheoloških podataka može reći o uzrocima smrti glavnoga grada Dalmacije? Što možemo zaključiti usporedbom sudbine Salone i ostalih urbanih središta na istočnom Jadranu? Treba li njezin kraj biti obrazac za tumačenje promjena u poslijerimskoj Dalmaciji?

Grobni nalazi iz željeznodobne nekropole na ravnom u Postranju kod Imotskoga

Godine 1894. u Postranju kod Imotskoga glavar mjesta Nikola Bilić srušio je staru kuću i započeo graditi novu i veću. Na dubini od oko 80–120 cm naišao je na dio nekropole na ravnom. Tom prilikom uništena je grobna arhitektura kao i veći dio nalaza. Dio su nalaza razdijelili radnici međusobno, a vlasnik zemlje tek je nekoliko predmeta sačuvao za sebe. Gospodin Ivan Bulić zatekao se u proljeće 1895. godine u Imotskom te se, doznajući za taj nalaz, odmah uputio na lice mjesta. Shvativši važnost nalaza i možebitno postojanje još netaknutih i neuništenih grobova, dogovorio se s Arheološkim muzejom u Splitu da se o muzejskom trošku provedu zaštitna istraživanja na tom mjestu u jesen 1895. godine. Istraživanja su potvrdila da su svi pronađeni grobovi bili uništeni. Među ispretrunom zemljom pronađeno je nešto nalaza, a sve pronađene nalaze te one koje je poklonio Nikola Bilić, Ivan Bulić poslao je u Arheološ-

ki muzej u Splitu. Predmeti poput pseudo-tordirane ogrlice, igle tipa *omega*, fibule tipa *a due bottoni*, spiralnonaočalastih privjesaka, dugmadi sa šiljkom karakteristični su predmeti delmatske kulturne skupine, koji se prema razvojnoj shemi B. Čovića mogu smjestiti unutar njegove 4. faze, odnosno, kronološki, mogli bi se okvirno datirati u drugu polovinu 6. st. i u 5. st. pr. Kr. Prikupljeni predmeti s ove nekropole sumarno su pobrojani i vrlo kratko opisani te predstavljeni s dvije table unutar časopisa *BASD*, XXI, 1898. godine. To je do danas ostala jedina konkretna objava tih predmeta. Neki predmeti s ove nekropole već su spomenuti na nekoliko mjesta u domaćoj i stranoj literaturi, ali samo kroz određene brojčane pokazatelje, bez ikakve dokumentacije. Stoga će grobni prilozi s nekropole u Postranju kod Imotskoga prvi put u ovom radu biti primjereno prezentirani i znanstveno obrađeni.

Villa rustica na lokalitetu Novo Selo Bunje na otoku Braču / Villa rustica at Novo Selo Bunje site, island of Brač

Na sjeveroistočnom dijelu otoka Brača nalazi se lokalitet Novo Selo Bunje, gdje je na južnom obronku brežuljka Gračišće u 1. st. po. Kr. podignut manji gospodarski objekt. Svrha njegova podizanja bila je, pretpostavlja se, proučavanje isplativosti ulaganja u ovaj brežuljkasti otok, na spomenutoj lokaciji. Podizanje ovakvih ranih gospodarskih objekata na neki način obilježava dolazak Rimljana na otok. Plodno polje Vejak i padine Gračišća pokazala su sjajan potencijal te je vila velikih dimenzija podignuta u 2. st. po. Kr. Poštujući konfiguraciju terena, vila je izgrađena na više razina, s *pars urbana*, gdje su se nalazile manje privatne terme s mozaicima te prostorije ukrašene freskama. U dijelu vile *pars rustica* nalazili su se bazeni (za ulje i vino) prekriveni bijelim mozaicima i/ili hidrauličkom žbukom, mlin i tijesak. Mlin i tijesak velikih su dimenzija, što svjedoči o preradi velike količine maslina. Proizvodilo se ponajprije masli-

novo ulje te, u manjoj mjeri, vino. U 4. st. po. Kr. poduzima se velika rekonstrukcija vile te dogradnja, posebno na južnoj terasi. U okviru te faze sagrađena je nova prostorija za preradu, ponajprije ulja, ali i vina u sjeveroistočnom dijelu lokaliteta, gdje je otkrivena cijela prostorija prekrivena hidrauličkom žbukom, s tijeskom, kanalima i bazenom za prikupljanje tekućine. Neki kasnoantički zidovi pokazuju različitost u načinu gradnje, što svjedoči o pregradnjama i u tom razdoblju, ali bez većih građevinskih zahvata kao što je to bilo u 2. i 4. st. Sa svih tijesaka, kanala, bazena i mlinoва uzeti su uzorci te je napravljena kemijska analiza koja je potvrdila korištenje svih tih struktura za proizvodnju i ulja i vina, sa znatno većim naglaskom na ulje. Na lokalitetu su pronađeni kasnoantički grobovi datirani od kraja 5. st. do početka 7. st., inhumacijski grob, grob u amfori i sarkofag.

Ager Salone u Bazi antičkih arheoloških lokaliteta Republike Hrvatske Instituta za arheologiju (BAZA)

Projekt Baza antičkih arheoloških lokaliteta Republike Hrvatske Instituta za arheologiju (BAZA) kao svoj temelj koristi bogatstvo hrvatskih arheoloških lokaliteta. Stvoren je u cilju strukturiranja podataka sakupljenih pri radu Instituta. Kao izvor podataka korištena je dostupna literatura, saznanja koja su prikupljena znanstvenom djelatnošću Instituta te pohranjena u arhivi Instituta za arheologiju. Riječ je o stvaranju baze podataka o arheološkim lokalitetima koja je temelj za znanost, kulturu, očuvanje hrvatske baštine, ali i pre-

zentaciju kulturnoga turizma. Baza je obogaćena informacijama o arheološkim lokalitetima koji su dovoljno atraktivni da postanu turistička destinacija. Svake godine suradnici na projektu Baza prate prostor gdje se organizira znanstveni skup Hrvatskog arheološkog društva te veću pozornost posvećuju upravo tom prostoru, pokušavajući ga zaokružiti dostupnim informacijama.

Ovom prigodom predstavljamo podatke sakupljene o ageru Salone.

U potrazi za isejskom niti – keramički utezi za tkalački stan iz antičke Ise

Proizvodnja i upotreba tkanine rijetko je posvjedočena izravnim nalazima ostataka tkanine u arheološkoj zbilji, no ipak je moguće rekonstruirati mnoge aspekte njezina proizvodnog procesa neizravno, putem analiza pribora za pređenje ili tkanje. Utezi tkalačkih stanova ili pršljeni vretena izrađeni od pečene gline relativno su česti nalazi na arheološkim lokalitetima, već od prapovijesti. U ovom radu prvi će se put skupno prezentirati 24 keramička utega za tkalački stan, koji su dio fundusa Grčko–helenističke zbirke te Priručne zbirke *Issa* Arheološkog muzeja u Splitu. Svi utezi datiraju se u helenističko i ranocarsko razdoblje, a pronađeni su na području grada Visa (antička *Issa*). Za gotovo polovicu analiziranih utega nisu definirane preciznije okolnosti nalaza, dok je dio njih

pronađen slučajno ili pak rekognosciranjem na položaju Gradina, u čijem se jugoistočnom dijelu i danas sustavno istražuju ostaci stambene helenističko–rimske arhitekture. Tipološkom analizom utvrđena su tri tipa utega s jednom ili dvije perforacije, vjerojatno lokalne proizvodnje, izrađena od nepročišćene gline s makroskopski vidljivim primjesama, većinom bez površinskih oznaka i ukrasa, uz iznimku dva primjerka utega na kojima su utisnuti (neidentificirani) likovi. Posebna pozornost posvećena je utezima pronađenim tijekom zaštitnih arheoloških iskopavanja od 1976. do 1985. g. na zapadnoj isejskoj nekropoli, na položaju Martvilo; pogrebni kontekst ovim nalazima pridaje dodatnu simboliku, potencijalno sugerirajući rod te zanimanje pokojnice.

Grčki i rimski novac iz korčulanske zbirke Kalodera

Dio velike zbirke novca obitelji Kalodera, iz Blata na otoku Korčuli, otkupljena je u prvoj polovini prošlog stoljeća za Arheološki muzej u Splitu. Spominjalo se da sadrži zlatni, srebrni i brončani novac, grčki, rimski, bizantski, srednjovjekovni i novovjekovni novac. Taj novac nije bio pohranjen odvojeno od ostalog novca iz muzejske zbirke, nego je pomiješan s njim, a uz pojedine primjerke stajala je oznaka da pripadaju zbirci Kalodera. Takvu oznaku najvjerojatnije nije dobio svaki pojedini primjerak, ili je pak oznaka na papiru propala. Tako u zbirci zlatnog novca AMS-a nema podataka o tome koji su primjerci pripadali zbirci Kalodera. Zbog toga reviziju mo-

žemo raditi samo na temelju sačuvanih srebrnih i brončanih primjeraka novca za koje smo sigurni da pripadaju zbirci Kalodera. Za ovu prigodu to ćemo napraviti za grčki i rimski novac. Zbirka sadrži grčki novac od 4. do 2./1. st. pr. Kr., uključujući novac ilirskog vladara Baleja i jadranske Herakleje. Isto tako sadrži primjerke rimskog republikanskog novca, od 3. do 1. st. pr. Kr. i carskog novca od Augusta do kraja 3. stoljeća. Možemo pretpostaviti da je novac iz te zbirke nađen na zapadnom dijelu otoka Korčule, na području Blata, Vele Luke, Smokvice i Potirne. Analiza sadržaja ove zbirke pridonijet će poznavanju cirkulacije novca na Korčuli u doba antike.

Svjedočanstva štovanju vode na području salonitanskog agera

Uloga vode u životu antičkog čovjeka, kao uostalom i onog suvremenog, mnogostruka je. Voda je apsolutni uvjet opstanka zajednice, ali u isto vrijeme i luksuz i sredstvo političke propagande. Samim time, Rimljani su štovali i božanstva vezana uz vodu. Dok su rijeka Jadro, gradski akvedukt i prateća vodoopskrbna

infrastruktura osiguravali egzistenciju antičkog grada Salone, božansku zaštitu pružala su vodena božanstva, na području Salone najčešće nimfe. Cilj ovoga rada je prikupljanje i analiza materijalnih ostataka štovanja božanstava u kontekstu vodnoga gospodarstva Salone.

Epigrafska analiza natpisa iz Vranjica pronađenih tijekom zaštitnih arheoloških istraživanja 2005. – 2006. godine

Salona je napuštena tijekom 7. stoljeća, a njezino je stanovništvo pobjeglo u Dioklecijanovu palaču i na obližnje otoke. Tijekom srednjeg vijeka život se odvijao na području izvan salonitanskih zidina. Od tada Salona služi kao kamenolom iz kojeg se vadi kameni materijal za gradnju različitih objekata. Najbolji primjer za to je zvonik splitske katedrale, u kojem su tijekom restauracije od 1890. do 1908. godine otkriveni mnogobrojni spoliji. U povijesnim dokumentima zabilježeni su i podaci o kamenu iz Salone koji se odvezio u Veneciju. Preci današnjih Solinjana i Vranjičana doselili su se u ove krajeve 1650. godine. I njima je Salona služila kao kamenolom. Oni su kamenje iz Salone uzidavali u svoje kuće kako građevinski materijal, ali i kao dekora-

ciju. Sarkofage su zvali kamenice te su ih koristili kao kamenice za ulje ili pojila za stoku.

Tijekom zaštitnih arheoloških istraživanja u Vranjicu od 2005. do 2006. godine, prije izgradnje kanalizacijskog sustava i nove rive u okviru projekta EKO Kaštelanski zaljev, pronađeno je mnoštvo arheoloških nalaza koji su bacili sasvim novo svjetlo na povijest Vranjica. Nalazi se datiraju od kasnog brončanog doba pa sve do srednjeg vijeka.

U radu će biti prikazano 5 spomenika na kojima se nalaze natpisi: dva sanduka sarkofaga, jedan poklopac sarkofaga, jedna nadgrobna ara i jedan žrtvenik, koji su bili uzidani u nekadašnju vranjičku obalu. Do sada su objavljena dva sanduka sarkofaga, ali bez potanje epigrafske analize.

Poklopci amfora iz Tilurija

Tijekom sustavnih arheoloških istraživanja rimskog vojnog logora Tilurija u razdoblju od 1997. do 2018. uz standardan keramički materijal izdvojeni su i poklopci amfora. Nakon provedene tipološke analize utvrđeno je da su prema načinu izrade zastupljena tri tipa poklopaca: pločasti poklopci, poklopci izrađeni u kalupu – preši, poklopci izrađeni na

lončarskom kolu i reciklirani, odnosno izrezani iz velikih keramičkih posuda ili amfora u sekundarnoj uporabi. Izdvojeni poklopci bit će rekonstruirani kako bi se potvrdio način izrade.

Najveći dio keramičkog materijala dovožen je u Tilurij iz antičke luke u Saloni.

Preliminarna analiza novih rimskih vojnih logora na delmatskom limesu

Katedra za antičku provincijalnu i ranokršćansku arheologiju na Odsjeku za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu od 2018. godine provodi znanstvenoistraživački projekt *AdriaRom, Razumijevanje rimskih granica: primjer istočnog Jadrana / Understanding Roman Borders. The Case of the Eastern*, koji financira Hrvatska zaklada za znanost. Cilj projekta je utvrditi eventualne arheološke tragove rimske vojne infrastrukture u zaleđu gradova Jadera i Salone, na prostoru između rijeka Krke i Cetine, odnosno između legijskih logora u Burnu i Tiluriju. Smatra se da je taj prostor bio dio tzv. delmatskog limesa, obrambene linije u unutrašnjosti Dalmacije koja se datira u vrijeme kasne Republike ili najkasnije ranog principata.

Da bi se potvrdili arheološki tragovi rimske vojne infrastrukture izabran je metodološki pristup utemeljen na 7 uzastopnih

koraka. Nakon što je provedena analiza antičkih izvora, epigrafskih spomenika i ostalih arheoloških nalaza, u drugom je koraku uslijedila analiza zračnih i satelitskih fotografija i karata te su na taj način odabrana područja predviđena za lasersko snimanje iz zraka. Od struktura koje su dokumentirane ALS-om (engl. *Airborne Laser Scanning*) ili LiDAR-om (engl. *Light Detection and Ranging*), izdvojene su one koje se preliminarno mogu interpretirati kao ostaci rimskih vojnih logora. Kako bi se navedena interpretacija mogla potvrditi istraživanja se nastavljaju i prema zacrtanom metodološkom pristupu provode se sustavan pregled terena, geofizička istraživanja i potom arheološka iskopavanja. Dobiveni rezultati već u ovoj fazi dopuštaju preliminarnu analizu novih rimskih vojnih logora na delmatskom limesu.

Arheološke potvrde vojnog boravka Rimljana u salonitanskom zaleđu u kasnorepublikansko i ranocarsko doba

Brojni nalazi rimske vojne opreme na području Dalmacije potvrda su podataka iz pisanih izvora koji nam govore o borbama vođenima na tom području u okviru rimskog osvajanja te potvrda boravka vojnih jedinica nakon uspostave rimske vlasti. Od nalaza opreme rimskih vojnika, pronađenih na vojnim lokalitetima, ali i na onima koji nisu bili primarno vojnog karaktera, izdvojeni su oni koji se mogu datirati u vrijeme kraja Republike i ranog Carstva, odnosno čija uporaba nije prelazila vrijeme vladavine cara Augusta.

Unatoč borbama na salonitanskom području u razdoblju od kraja 2. st. pr. Kr. do početka 1. st., sigurno datirani nalazi rimske vojne opreme iz tog vremena još uvijek nisu pronađeni, za što razloge možemo tražiti u činjenici da je velik dio antičke Salone i okolnog područja još uvijek neistražen. Najraniji poznati nalazi mogu se datirati od početka 1. st., s time da se radi isključivo o dijelovima opreme čije je trajanje duže, do kraja 1. st. ili tijekom cijeloga razdoblja Carstva.

U salonitanskom zaleđu situacija je nešto drugačija budući da postoje arheološke potvrde ranijeg vremena. Izdvojeni su nalazi na lokalitetima koji su bili dio obrambene linije formirane od niza vojnih utvrda u zaleđu Salone, ali i na ostalim lokalitetima u Hrvatskoj.

Radi se ponajprije o zakovicama za *caligae* i fibulama koje smo uzeli u obzir samo ako su pronađene u vojnom kontekstu, budući da fibule nisu bile isključivo dio vojne odjeće. Analiza vojne opreme u Tiluriju potvrdila je, malobrojnim nalazima, boravak vojnika u rano augustovsko doba. Pregledom vojničke opreme s Burna izdvojena je malobrojna skupina predmeta koji se mogu datirati u kasnorepublikansko i ranoaugustovsko doba. Toj fazi pripada jedna zakovica za *caligae*, pronađena na području logora, kakve se datiraju u kasnorepublikansko vrijeme, najduže do rano augustovskog doba, i dijelovi naoružanja koji pokazuju značajke kasnorepublikanskih tipova. Na ostalim vojnim lokalitetima u zaleđu nisu provedena arheološka istraživanja, ali je izvjesno da i na tim lokalitetima možemo očekivati nalaze iz razdoblja osvajanja tog područja. U Hrvatskoj su, osim u Tiluriju i Burnu, zakovice za *caligae* zastupljene na lokalitetu Sveta Trojica u blizini grada Starigrad Paklenica, gdje se pretpostavlja boravak rimskih pomoćnih jedinica s kraja 1. st. pr. Kr. ili početka 1. st.

Ovdje izdvojene nalaze možemo povezati s vojnim događanjima na tom području u okviru Oktavijanova pohoda na Ilirik 35. – 33. g. pr. Kr., točnije s drugim dijelom te akcije,

koji je započeo 34. g. pr. Kr., kada je Oktavijan osobno, s jakim vojnim snagama, krenuo protiv Delmata 34. g. pr. Kr. Tijekom pohoda, koji završava početkom 33. g. pr. Kr., moguće je da

su stvorene pretpostavke za gradnju vojnih logora i formiranje obrambene linije u unutrašnjosti Dalmacije kao osiguranje obalnih gradova te kontrolu Delmata u unutrašnjosti.

Drugi antički brod na Trsteniku u Kaštel Sućurcu

U malom zaljevu na položaju Trstenik, na istočnom kraju Kaštel Sućurca, u neposrednoj blizini antičke Salone, u plitkome moru nalaze se ostaci gospodarskog kompleksa iz rimskog doba. Tragovi ljudske prisutnosti potvrđeni su još u 1. st. pr. Kr., ali se doba njegove najveće aktivnosti datira u 2./3. st. po. Kr. Podvodna istraživanja započela su 2002. vađenjem velikog perforiranog dolija i nastavila su se tijekom sljedećih pet godina. U zapadnom dijelu nalazišta 2006. godine otkriveni su dobro očuvani ostaci broda koji je bio namjerno potopljen kako bi se ojačala operativna obala kompleksa. Brod *Trstenik 1* istražen je 2012., 2015. i 2020. godine.

Godine 2020., tijekom čišćenja pramčanog dijela broda *Trstenik 1*, na istočnom kraju arheološke sonde otkriveni su ostaci još jednog broda, koji su se sastojali od kobilice ili statve,

dvije proveze, četiri rebra i nekoliko platica. S obzirom na ograničeno vrijeme istraživanja ostaci broda snimljeni su i zaštićeni na morskome dnu. Prilikom čišćenja drvene konstrukcije izrađene od dasaka i pilona, koja čini dio operativne obale, na zapadnom kraju arheološke sonde pronađeni su ostaci trećeg broda. Za razliku od prethodna dva, položena u smjeru istok-zapad, treći brod orijentiran je u smjeru sjever-jug i slijedi drvenu obalnu strukturu koja zakreće prema sjeveru.

Godine 2021. provedeno je istraživanje trećeg otkrivenog broda, nazvanog *Trstenik 2*, prema redoslijedu istraživanja. Riječ je o malom brodu dužine oko 4,8 m i širine oko 2 m, koji se odlikuje ravno rezanim pramcem. Sudeći prema morfološkim značajkama, brod pripada tipu koji je na mozaiku iz Altiburusa u Tunisu prikazan pod imenom *horeia*.

Podmorsko arheološko istraživanje u Resniku (Sikuli) kod Kaštel Štafilića

U razdoblju od 9. rujna do 10. listopada 2020. godine obavljena su arheološka istraživanja podmorja u Resniku kod Kaštel Štafilića. Sredstva su osigurana EU projektom *UnderwaterMuse*, programom prekogranične suradnje *Interreg Italy–Croatia*. U skladu s ciljevima projekta odlučeno je da će se prije početka radova izraditi snimka zaštićene zone višesnoprnim sonarom i snimanje niza profila geološkim dubinomjerom, kako bi se utvrdila debljina kulturnog sloja. Najstariji i najslabije poznat dio lokaliteta je neolitičko naselje koje se nalazi u blizini ušća potoka Resnik, na oko 2,5 m dubine ispod današnje morske razine. Terenskim pregledom utvrđeno je da se površinski nalazi rasprostiru na većoj površini od oko 2 ha, a za istraživanje je odabrana lokacija uz površinski vidljivu kamenu strukturu lučnog oblika. Istražena površina obuhvaća sonde 1 – 3, ukupne površine 9 x 5 metara, te sondu 4, dimenzija 3 x 1,5 metara. Ovdje su pronađeni ostaci naselja, a riječ je o tzv. jamama i kanalima, koji su ukopani u zdravicu. Jame su zapunjene amorfnim kamenom i pokretnim nalazima. Druga lokacija na kojoj su obavljena istraživanja je potopljeni dio naselja iz 2. – 1. st. prije Krista. Ovdje su pronađeni ostaci zapadnog i južnog bedema naselja. Bedemi su sačuvani u temelju, a radi se o većim grubo klesanim blokovima. Usmjerenje i

debljina odgovaraju segmentima bedema koji su pronađeni na kopnu, a kada se novootkriveni ostaci postave na cjeloviti plan lokaliteta, vidi se da linija pružanja prati pretpostavljenu liniju neposredno uz zapadnu stranu šestog bloka istočno od karda. Južni bedemi do sada nisu bili poznati, no i ovdje se pretpostavljalo da bi mogli biti na položaju gdje su pronađeni. Za razliku od zapadnog bedema, južni bedem je zbog frontalne izloženosti djelovanju valova dosta lošije očuvan. U dijelu između južnog i zapadnog bedema pronađen je ostatak četvrte istočne ulice. To je jedina ulica koja se nastavila koristiti i u drugoj fazi egzistiranja naselja, što je vjerojatno i razlog očuvanja njezinih ostataka. Kasnoantičko pristanište obuhvaćeno je istraživanjima s devet sondi dimenzija 2 x 2 metra. Jasno je vidljivo da postoji više različitih struktura pristaništa, koje imaju svoje zasebne uloge. Prije svega vidljiv je veći kvadratni plato operativne obale koji je zasigurno služio za pristajanje plovila. Osim toga potvrđeno je i postojanje komunikacijskog nasipa, odnosno ceste, koja povezuje pristanišni plato preko plitkog mora do same obale. Utvrđeno je arheološki depozit dna luke, s najvećom koncentracijom arheološkog materijala. Na obalnoj liniji utvrđeno je i umjetno proširivanje obale nasipavanjem antičkim građevinskim otpadom koji je učvr-

šćivan drvenim pilonima zabijenim u izvorno dno. Istraživanja su znatno pridonijela poznavanju neolitičkog naselja, koje se prvi put nakon otkrića počelo sustavno istraživati;

značajne su i nove spoznaje vezane uz antičko naselje Sikuli, najveće antičko naselje na području današnjih Kaštela.

Antički i srednjovjekovni putovi u Starogradskom polju

U Starogradskom polju postoje putovi koji datiraju još iz vremena grčke premjere u 4. st. pr. Kr. Kako je život u Polju tekao tijekom 2400 godina ti su se putovi u kontinuitetu koristili. S vremenom su se popravljali te proširivali. U srednjem vijeku nastaju novi putovi, koji su povezivali sela sa središtem, Starim Gradom. Za razliku od antičkih, koji su građeni pravilno i sijeku se pod pravim kutom, srednjovjekovni putovi prilično su

nepravilni te prate konfiguraciju terena. Sve te putove Hvarski statut iz 1331. godine naziva *ad viam veterem i per viam antiquam*. Danas predstavljaju okosnicu putova koji služe u poljoprivredne svrhe kao i planiranih tematskih staza te turističkih tura. Zanimljivo je zaključiti da putovi koji se pružaju okomito na glavni pravac u smjeru sjever–jug korespondiraju s prapovijesnim gradinama uokolo Polja. O tim odnosima i razvoju govori ovaj članak.

Prilog ikonografiji Herkulovih prikaza

U Arheološkome muzeju u Splitu čuvaju se dva zavjetna reljefa posvećena rimskom božanstvu Herkulu. Oba spomenika još uvijek nisu bila predmetom stručne obrade premda su izloženi u Lapidariju muzeja i premda je njihovo postojanje zabilježeno u dvjema internetskim bankama podataka

(LIMC i LUPA) sa slobodnim pristupom. Cilj ovoga rada je analiza tih dvaju spomenika s prikazom Herkula, pri čemu smo postavili hipotezu o mogućnosti postojanja do sada nepoznatih ikonografskih elemenata u prikazivanju tog slavnog junaka.

Ranosrednjovjekovni grobovi u Glavicama i pitanje kasnoantičkog limesa na rubnom prostoru Sinjskog polja

Nakon 22 godine stanke ovog su lipnja nastavljena arheološka iskopavanja na položaju Gluvinih kuća u Glavicama kod Sinja. Iskopavanja se nastavljaju na ona provedena osamdesetih i devedesetih godina proteklog stoljeća na nekoliko različitih položaja u istom selu (Poljakove kuće, Jojine kuće, Liske i Kongor). Grobovi u Glavicama pripadaju zanimljivoj skupini grobalja sličnih odlika u okolici Sinja (Lučane, Otok i Hrvace), koja se mogu datirati u rasponu od zadnje trećine 8. do sredine 10. stoljeća, a najveći broj grobova pripada 9. stoljeću. Ta groblja pokazuju neke regionalne osobitosti u pogledu grobne arhitekture (dio grobova bio je ukrašen urezanim križe-

vima) kao i predmeta pronađenih u njima. Srodni grobni nalazi zabilježeni su na širem solinsko-kaštelanskom prostoru, ali i sjevernije, na grobljima u blizini izvora Cetine. Uz iznošenje rezultata najnovijih istraživanja u izlaganju ću se osvrnuti i na pretpostavku iznesenu u literaturi da se groblja o kojima je riječ, a koja omeđuju Sinjsko polje sa sjeverne i istočne strane, podudaraju s kasnoantičkim limesom na Cetini. Organiziran u 6. i 7. st. u svrhu obrane tadašnjeg prostora Solinske biskupije taj limes navodno i tijekom 8. te početkom 9. stoljeća brani posljednje ostatke rimske provincije Dalmacije.

Bulićev *Tusculum* kao zrcalo međunarodnoga muzeološkog iskustva

Krajem 19. stoljeća arheološka istraživanja nisu obuhvaćala samo iskopavanja nego i organiziranja novih vrsta muzeja za očuvanje i izlaganje pronađene građe. Stoga *Tusculum* predstavlja važan dio početka sustavnih arheoloških istraživanja u Saloni. Promišljanje o znanstvenom radu don Frane Bulića, odnosno muzealizaciji antičkih i srednjovjekovnih nalaza u *Tusculumu*, nedvojbeno nas usmjerava k povijesti Salone i njezina teritorija te, u konačnici, konome što je ostalo danas.

Ovim predavanjem nastoji se predstaviti ideja uređenja *Tusculuma* kao odraz europske mode stvaranja prostora uređenih poput antičkih građevina. Don Frane Bulić ne ograničava se na kreiranje niza "pompejanskih" pejzaža u *Tusculumu*, već ih obogaćuje elementima starokršćanskog stila, tako što dvije prostorije slikovitim prikazima podsjećaju na one iz rimskih katakomba. Pokušat će se slijediti upravo utjecaj ovog stilskog izbora,

dandanas jedinstvenog u hrvatskom muzeološkom odabiru, odnosno ideja stvaranja umjetnih katakomba s kopijama starokršćanskih umjetničkih djela i kreiranje privatnih arheoloških muzeja zamišljenih poput kubi-kula katakomba.

Usmjerit ćemo se prije svega na činjenicu da je na Bulića, osim izložbenog iskustva njegova mentora i dopisnika Giovannija Battiste de Rossija, utjecala i izložbena organizacija *Museo Teutonico* u Vatikanu, koji je osnovao Anton de Waal nekoliko godina ranije, a vrlo je sličan Bulićevu *Tusculumu*. Analogija koja do sada nikada nije bila predložena, analizirat će se na stilskoj i umjetničkoj osnovi, te na temelju odnosa Bulića i de Waala, od vremena Prvoga međunarodnog kongresa starokršćanske arheologije, koje se podudara s rođenjem muzeološke znanosti kao međunarodne i moderne.

Izgradnja solinske kulture i razgradnja salonitanske baštine na stranicama lokalnog mjesečnika – Kronika devastacije

Solinska kronika, kao mjesečnik koji zadnja tri desetljeća bilježi povijest solinske svakodnevice u ispisivanju sveukupnosti običaja i vjerovanja, jezika i umjetnosti, mjesta i vremena solinskoga društva ukrižanih sa simbolima i izrazima vrijednosti koje društvo nosi, njegovih tradicija i običaja, istinska je niša u riznici bogate solinske kulturne baštine utemeljene ponajprije na arheološko-povijesnim vrijednostima.

Obrađujući tridesetogodišnju konstantu arheološko-povijesnih priloga u mjesečniku, autor se u radu bavi pitanjem (sustavnog) uništavanja lokaliteta arheološko-povijesne baštine na području grada Solina. Otvara pitanja postojanja svijesti lokalne društvene zajednice u zaštiti i očuvanju baštine u rasponu od obrazovnoga preko istraživačkoga pa sve do identitetskoga karaktera. Poseban naglasak pritom stavlja na lokalitete unutar tzv. zone »B« arheološke zaštite u samomu

gradskomu središtu, a jednako tako i lokalitete unutar zaštićenoga areala Salone, odnosno zone »A«. Autor nadalje donosi primjere u kojima su pisani prilozi u mjesečniku (jedino) svjedočanstvo zaštitnih arheoloških radova na nekim lokalitetima i/ili njihove devastacije.

Uz analizu odjeka pisanih priloga u široj i stručnoj društvenoj zajednici autor rad zaključuje prijedlogom izrade digitalne platforme koja prikladnim mapiranjem lokaliteta okuplja svu pisanu i fotodokumentaciju o devastiranim lokalitetima, a s ciljem stvaranja podloge za zaštitu, očuvanje i baštinjenje (preo)ostalnih lokaliteta.

Autor na osnovi obrađenih priloga postavlja pitanja o sustavnosti razaranja solinske baštine, ekstremnosti njihovih razmjera, posljedicama koje ona ostavljaju na identitet čitave društvene zajednice, a koja se u konačnici mogu svesti na zajednički pojam.

Potrebe korisnika digitalnih sadržaja u okviru prezentacije arheološke baštine

Primjena suvremenih tehnoloških alata i *pametnih* tehnologija postaje sve učestalija u prezentaciji kulturno–povijesne i arheološke baštine na svjetskoj, europskoj i nacionalnoj razini. Potrebe i interesi korisnika navedenih alata i tehnologija uvelike se razlikuju, pa je potrebno ispitati buduće korisnike i kreirati rješenja koja će najbolje odgovarati pojedinim populacijama. Istraživanje se provodi u sklopu izrade doktorske disertacije “Mogućnosti digitalne prezentacije arheoloških nalazišta i nalaza na primjeru triljskog kraja”, sa svrhom da se dobije sustavan i primjeren odgovor na

pitanja koja se javljaju prilikom kreiranja raznih virtualnih pomagala.

Kvalitativna ispitivanja različitih fokussnih skupina koje su sačinjene od djece, šire javnosti i stručnjaka iz polja arheologije, rezultirala su novim spoznajama o potrebama i interesima svake pojedine skupine. Rezultati istraživanja služe kao podloga za kreiranje anketnog upitnika koji će obuhvatiti veći broj korisnika te rasvijetliti njihovo poimanje praktičnog, edukativnog i svrsishodnog računalnog programa ili aplikacije kojima se prezentiraju arheološka nalazišta i nalazi.

Salona – potencijali i paradoksi (današnjeg vremena)

Solin, nekadašnja Salona, glavni grad rimske provincije Dalmacije te potom srednjovjekovni hrvatski grad, raste i razvija se u kontinuitetu do današnjih dana. Važnost i značenje danas najvećeg arheološkog lokaliteta u Hrvatskoj, a nekadašnjeg antičkoga grada nije potrebno naglašavati i argumentirati, budući da je od 19. stoljeća na odgovarajući valoriziran i prezentiran u svjetskim stručnim i znanstvenim publikacijama. Je li zaista moguće da danas, 200 godina nakon osnutka Arheološkog muzeja u Splitu, uza sva postojeća zakonodavna tijela, institucije i službe koje se bave zaštitom spomenika, ima manje svijesti i potrebe za zaštitom onoga što nikako ne pripada nama, nego je baština svih budućih generacija? A pritom ne nedostaje stručnjaka koji bi shvatili važnost nacionalnih kulturnih vrednota i znanstveno pristupili njihovoj obnovi i prezentaciji.

Ako se fokusiramo samo na kronologiju postupanja od vremena don Frane Bulića, do danas, može se zamijetiti čitav niz metodologija arheoloških istraživanja kao i zaštite i prezentacije artefakata koje je iznjedrila stara Salona. Lokalitet je već primio “strijelu” izravno u srce u prošlom stoljeću, kad je tuda nesretno prošla magistrala. Još uvijek neistraženi mnogobrojni ostaci prošlosti i povijesti kriju se pod zemljom u središtu današnjega grada Solina.

Neki su istraženi, prezentirani i interpretirani, a mnogi još uvijek čekaju kamuflirani u slojeve zemlje i novijih vremena. Posljedica svakog arheološkog istraživanja jest pronađen arheološki materijal, koji zahtijeva promptnu i zasluženu obradu. Promjenom izvorne svrhe i okoliša u kojem se nalaze, predmeti započinju svoj proces propadanja.

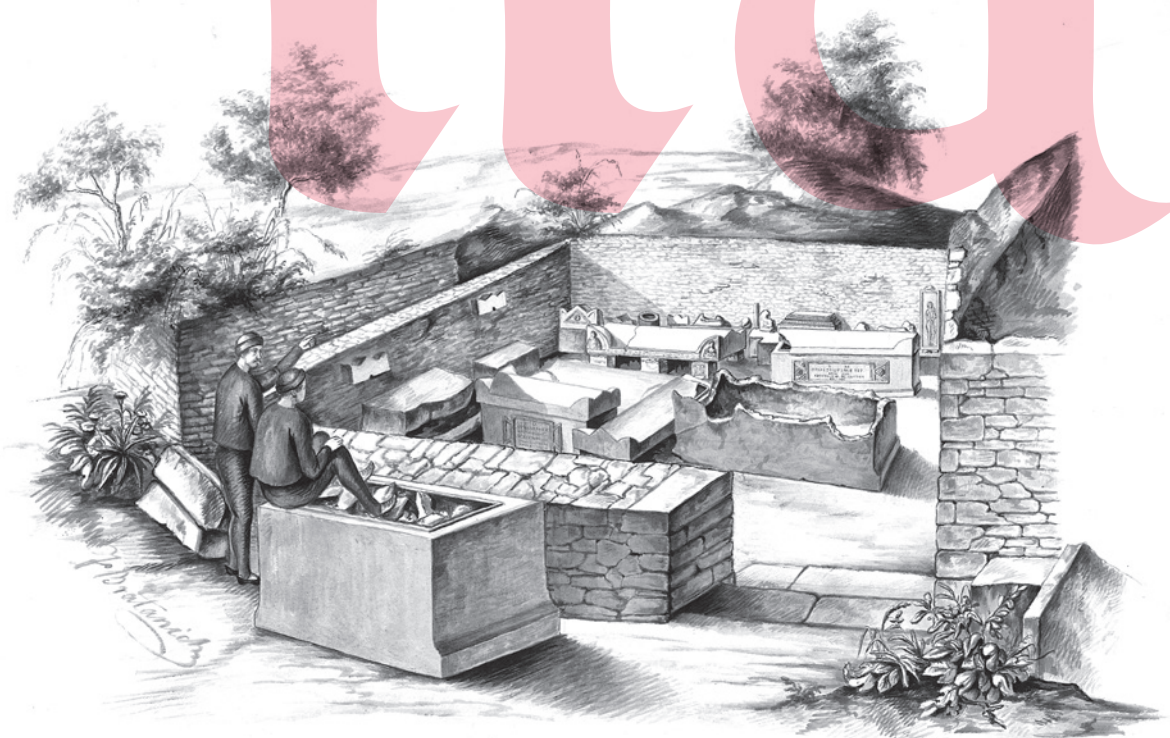
Svaki projekt trebao bi biti zasnovan na temeljitom istraživanju. To je preteča današnje suvremene teorije, koja govori o uvjetovanosti svakog zahvata sustavnim istraživanjima objekata za koje treba utvrditi točnu poziciju, i sustav mjera njihove zaštite. Na potencijalnim arheološkim lokalitetima ne smije se graditi. Potrebno ih je istražiti, zaštititi te markirati kako ne bi bili uništeni, nego na odgovarajući prezentirani i dokumentirani. Naglasak je na prezentaciji te znanstvenoistraživačkom, jednako kao i stručnom postupku u radu jer jedno bez drugog daje manjkave rezultate.

Usprkos svemu navedenom te aktualnim zakonima o zaštiti arheoloških lokaliteta i predmeta arheološke baštine; kao sveučilišni profesor budućim mladim konzervatorima – restauratorima; kroz suradnju s raznim kulturnim institucijama svjedočimo nepovezanosti i nekoordiniranosti, što samo otežava pokušaj zaštite arheoloških lokaliteta, a tako i predmeta arheološke baštine.

SEKCIJA PROJEKTI I NOVITATES

SALO

ma

ŽELJKO KRNČEVIĆ, JURAJ BELAJ, TEA KOKOTOVIĆ

Muzej grada Šibenika,
Institut za arheologiju, Zagreb

Mukoše kraj Goriša: prvi rezultati arheoloških istraživanja

U izlaganju se predstavljaju prvi rezultati arheoloških istraživanja lokaliteta Mukoš kraj Goriša u šibenskom zaleđu. Na lokalitetu je kameno urušenje stoljećima skrivalo velebniji objekt, dimenzija oko 27 x 25 m, s apsidama na svim stranama relativno pravilnog četverokuta. Tijekom 16. i početkom 17. stoljeća

lokalnom je stanovništvu urušenje služilo kao pokopalište, groblje, jer su ga vjerojatno smatrali svetim mjestom. Prikazat će se moguće tlocrtno analogije objekta, različite dosadašnje pretpostavke o vremenu, graditeljima i svrsi građevine te predstaviti smjernice za daljnja istraživanja.

MAJA ZEMAN, ANA MARINKOVIĆ, IVAN VIDEN, IVANA OŽANIĆ ROGULJIĆ, MARINA ŠIŠA VIVEK, SUZANA DAMIANI

Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za povijest umjetnosti

Institut za arheologiju, Zagreb

Akademija likovnih umjetnosti, Zagreb, Odsjek za konzerviranje i restauriranje umjetnina

Istraživačko–edukacijski projekt *Otkrivanje starih dubrovačkih katedrala*

Istraživačko–edukacijski projekt *Otkrivanje starih dubrovačkih katedrala* pokrenut je 2015. godine, a njegove su aktivnosti ponajprije usmjerene na stručnu i znanstvenu obradu pokretnih spomenika i arheoloških nalaza koji potječu s lokaliteta podzemlja barokne katedrale Gospe Velike i susjedne Bunićeve poljane u Dubrovniku. Sva građa rezultat je arheoloških istraživanja lokaliteta poduzetih nakon potresa 1979. godine, koja je u dugom razdoblju od dvadeset i sedam godina ostala u velikoj mjeri neobrađena i neobjavljena. U prvoj etapi projekta (2015. – 2017.), ponajprije zbog brojnosti građe i lošeg stanja u kojem je zatečena, aktivnosti su najprije bile usmjerene na njezino spašavanje i sortiranje, a tek zatim i na stručnu obradu. Pritom se pristupilo primarno obradi kamenih ulomaka i ulomaka stakla, dok je ostala građa (ulomci zidnih slika

i metala) objedinjena i dokumentirana, ili tek popisana i na odgovarajući način pohranjena (ulomci keramike). U drugoj etapi projekta (2018. – 2020.) pristupilo se detaljnijoj obradi keramike i zidnog oslika. Preliminarna analiza pokazala je vrijedne nove rezultate, koji s jedne strane pokazuju potpuno novu kronologiju nastanjanja dijela povijesne jezgre Grada koji se razvija uz današnju luku, a s druge cjelovitiju sliku faza opremanja, a time i izgradnje složenog kompleksa “starih dubrovačkih katedrala” istraženog u podzemlju barokne prvostolnice i Bunićeve poljane. Uz rezultate obrade keramike i ulomaka zidnih slika, donose se i preliminarni rezultati obrade kamene plastike, s osobitim naglaskom na najranijem, kasnoantičkom (ranokršćanskom) sloju.

Predstavljanje projekta

Virtualni arheološki krajolici Podunavlja (Virtual Archaeological Landscapes of the Danube Region)

Bogata i kulturno raznolika arheološka baština Podunavlja skriva važne tragove razvoja društva tijekom tisućljeća te nosi dragocjene podatke o našoj prošlosti. Veliki potencijal koji arheološka baština posjeduje za razvoj održivog kulturnog turizma osujećen je njezinom nedovoljnom vidljivosti prema široj javnosti. Težnja da arheološka baština, a posebno arheološki krajolici podunavske regije postanu vidljiviji na regionalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini, a time i atraktivniji za njezinu integraciju u tokove održivog turizma, predstavlja okosnicu projekta *Danube'e Virtual eLandscapes*.

Uz pomoć tehnologija virtualne i proširene stvarnosti (VR i AR) te uključivanjem velikih regionalnih i nacionalnih muzeja i istraživačkih institucija žele se razviti novi načini i alati za prezentaciju i promociju arheološke baštine.

Projekt se fokusira na stvaranje zajedničkih standarda prezentacije digitalnih arheoloških krajolika (*eLandscapes*) kroz razvoj strategija, kao i na kreiranje zajedničkih promotivnih aktivnosti kojima će se posjetiteljima omogućiti da iskuse kako su arheološka nalazišta izgledala nekad.

Promicanjem kulturne rute Staza želje-

znog doba Podunavlja (*Iron Age Danube Route*) kao i stvaranjem novih transnacionalnih kulturnih ruta ostvarit će se neposredan utjecaj na percepciju i važnost arheološke baštine od strane šire javnosti, a također će se omogućiti dugotrajna suradnja projektnih partnera i ostalih dionika.

Projektno partnerstvo okuplja institucije i stručnjake s područja 10 država regije te se sastoji od 11 projektnih partnera te 11 pridruženih strateških partnerskih institucija. Vodeći partner je *Universalmuseum Joanneum* iz Graza. Hrvatski projektni partner je Arheološki muzej u Zagrebu sa svojim pridruženim strateškim partnerima Institutom za antropologiju, Centrom za prapovijesna istraživanja te Općinom Donja Voća. Održavanjem te daljnjim proširenjem mreže partnerskih institucija uspostavljene tijekom prethodnog Interreg projekta *Iron Age Danube (2017–2019)*, namjerava se osigurati buduća podrška za daljnje održivo upravljanje kulturnom baštinom na prostoru podunavskih regija.

Provedba projekta započela je u srpnju 2020, a trajat će do kraja 2022. godine. Projekt je sufinanciran iz sredstava Europskog fonda za regionalni razvoj te Instrumenta pretpri-
stupne pomoći (IPA II).

DINO DEMICHELI

Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za arheologiju

Predstavljanje istraživačkog projekta Hrvatske zaklade za znanost **Novi životi antičkih natpisa: epigrafski spoliji na području srednje Dalmacije**

Epigrafski su se spomenici još od antičkoga razdoblja počeli koristiti kao spoliji, ponajviše kao građevinski materijal. To je posebice vidljivo na primjeru antičke i kasnoantičke Salone, u kojoj je pronađeno više stotina sekundarno upotrijebljenih natpisa. Ovaj se običaj ugradnje zadržao do današnjih dana, no motivacija za ugradnju epigrafskog spo-

menika u dio neke građevine tijekom vremena se mijenjala. Cilj projekt je dokumentirati sve epigrafske spolije na području između Krke i Neretve, kako one koji su danas u muzejima, tako i one koji su i dalje *in situ*. Projekt traje od 2020. do kraja 2023. godine, a na njemu sudjeluje 11 znanstvenika iz Hrvatske i Italije te jedan doktorand.

Diplomski rad

Arheološki park Salona

U priopćenju se prezentira diplomski rad obranjen u srpnju ove godine na Diplomskom studiju arhitekture Fakulteta građevinarstva, arhitekture i geodezije Sveučilišta u Splitu. Tema diplomskog rada je projekt uređenja arheološkog parka Salona. Prva dionica projekta je povijesno–prostorna studija u kojoj su analizirane sve vrijednosti i problemi lokaliteta iz kojih su proizašle smjernice za projekt. Na urbanističkoj razini riješeni su ulazi u lokalitet, revitalizirane su povijesne komunikacije koje su danas prekinute te je uspostavljena izravna veza s gradom Solinom. Na

arhitektonskoj razini riješen je sjeverni ulaz u lokalitet s prijemnom zgradom za posjetitelje, izrađen je projekt prezentacije sjevernog zida zapadnog dijela Salone s rekonstrukcijom gabarita antičkih kula unutar kojih bi se smjestili razni sadržaji te je dan prijedlog modela osiguravanja daljnjih istraživanja Salone, koja je danas istražena u relativno maloj mjeri. Projekt je pokušao zadovoljiti potrebe raznih korisnika arheološkog parka: posjetitelja, stanovnika Solina i arheologa koji istražuju taj lokalitet.

Diplomski rad

Arheološki park Salona

Na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Ljubljani upravo je u tijeku izrada diplomskog rada s temom projekta uređenja arheološkog parka Salona. Projekt se temelji na studiji koja je obuhvatila povijesni razvoj lokaliteta, detaljnu analizu postojećeg stanja te intervjuje s relevantnim stručnjacima. Projekt obuhvaća revitalizaciju arheoloških lokaliteta kroz njihovu reinterpetaciju, zaštitu te odgovarajuću prezentaciju uz izlaganje muzejskih eksponata, čineći prostor antičke Salone jasnijim i čitljivim. Lokalitet bi bio dostupan i građanima stambenih naselja Solina kao prostor za rekreaciju. U sklopu projekta na urbanističkoj su razini riješeni pristupi

lokalitetu i veza s gradom Solinom te su poboljšane postojeće i uspostavljene nove linije komunikacija. Umetnuti su i novi sadržaji, poput velikog lapidarija te instituta u kojemu će se osigurati prostori za istraživače Salone i za razne vidove edukacije namijenjene djeci i posjetiteljima. Na arhitektonskoj razini izrađen je, s ciljem zaštite i prezentacije, projekt zaštitne strehe Episkopalnog sklopa i mozaika koji se u njemu nalaze, uz dodavanje novih korisnih sadržaja. Izrađen je i projekt prezentacije amfiteatra s interpolacijom gledališta u svrhu korištenja arene za kulturna i sportska događanja.

Predstavljanje projekta

UnderwaterMUSE

Projekt UnderwaterMuse (*Immersive Underwater Museum Experience for a wider inclusion*), financira se iz Programa prekogranične suradnje INTERREG V-A Italija–Hrvatska 2014.–2020. Vodeći partner u projektu je ER-PAC – *Regional Institute for the Cultural Heritage of Autonomous Region of Friuli Venezia Giulia*, a s hrvatske strane partneri u projektu su Grad Kaštela s Muzejom grada Kaštela i Razvojnomoj agencijom Splitsko–dalmatinske županije (RERA).

Projektom će se na odabranim lokalitetima (Torre Santa Sabina, Grado, Resnik/Antič-

ki Sikuli i Caorle) uz pomoć novih tehnologija nastojati javnosti približiti bogata podvodna arheološka baština. U okviru projekta na nalazištu Resnik obavljena su 2020. godine podvodna arheološka istraživanja na tri različite lokacije (potopljeno neolitičko naselje, heleniistički bedem i rimskodobno pristanište). Istraživanja su temelj za izradu 3D virtualne rekonstrukcije koja će biti postavljena u stalnom postavu Muzeja grada Kaštela u kaštelu Vitturi. Uz virtualno razgledavanje pripremljeni su i edukativni sadržaji i itinerar za podvodno razgledavanje lokaliteta.

MARINA UGARKOVIĆ, LILIAN DE ANGELO LAKY, ANTONELA BARBIR, CHARLES BARNETT, ALDO ČAVIĆ, MARTINA ČELHAR, ANDREA DEVLAKHOVIĆ, VEDRANA GLAVAŠ, IVANKA KAMENJARIN, BRANKO KIRIGIN, ANA KONESTRA, MARTINA KORIĆ, ANA KOUREMENOS, JELENA MAROHNIĆ, CHRIS NIKOLIĆ, LUJANA PARAMAN, SARA POPOVIĆ, BRANIMIR ŠEGVIĆ, VINKO TARBUŠKOVIĆ, EDUARD VISKOVIĆ

Predstavljanje projekta Hrvatske zaklade za znanost i prvih projektnih aktivnosti

Transformiranje jadranskog kozmosa: otočnost, povezanost i globalni identiteti predrimске Dalmacije (AdriaCos).

Od 1. veljače 2021. godine započeo je novi uspostavni istraživački projekt Hrvatske zaklade za znanost *Transformiranje jadranskog kozmosa: otočnost, povezanost i globalni identiteti predrimске Dalmacije* (AdriaCos, UIP-2020-02-2419), čiji je nositelj Institut za arheologiju. Promišljajući o Jadranu kao geografskom i kulturnom prostoru koji je uvelike oblikovan društvenim akterima, projekt teži postavljanju novih temelja, sagledavajući otočnost, povezanost i formiranje globalnih identiteta predrimске Dalmacije u razdoblju posljednjeg tisućljeća pr. n. e., s naglaskom na njegovu drugu polovicu. Kroz materijalnu kulturu i društvenu praksu proučavaju se razni aspekti multikulturalnog isprepletanja i transformacije srednjeg Jadrana, s fokusom na otok Hvar, odnosno grčki grad Faros i željeznodobni Hvar, koji se istodobno uspoređuju s drugim otočnim i obalnim zajednicama. Ključni podaci prikupljeni primjenom moderne teorije i interdisciplinarnih metodologija koristit će se za stvaranje novih uvida u razvoj grčkih gradova u Dalmaciji, slojevitih procesa korištenja i apropijacije materijalne kulture, kao

i načina na koji su kulturni predlošci selektivno usvojeni i adaptirani kako u "lokalnom" tako i "kolonijalnom" kontekstu, ali isto tako i za osporavanje postojećih kulturno-povijesnih narativa o jednostranom širenju grčkih utjecaja. Prve projektne aktivnosti uključile su: terenski pregled Staroga Grada i Hvara s okolicom, koji je u potrazi za farskom i hvarskom nekropolom izvršen i pomoću *cadaver* (HRD) pasa Centra S.PAS, specijaliziranih za detekciju ljudskih ostataka; arheološka iskopavanja na prapovijesnoj gradini Gračišće u Starogradskom polju; rad na urbanoj topografiji Farosa (GIS) te obradu (bio) arheološke građe iz Hvara (Farosa, Hvara, Gračišća), Visa (Isa), Trogira i Sikula. Istraživanja na otoku Hvaru provode se u suradnji s Muzejom Staroga Grada, hvarskom firmom *Kantharos* i Javnom ustanovom Agencijom za upravljanje Starogradskim poljem, a uz ostale suradnje (Arheološki muzej u Splitu, Muzej grada Trogira), kroz istraživačku skupinu projekt uključuje stručnjake/znanstvenike s četiri kontinenta (Europa, Australija, Južna Amerika i SAD).

SEKCIJA POSTERI

SAL mo

IVANKA KAMENJARIN

Muzej grada Kaštela

Gutus ili/i vrč s cjedilom

Dvije vrste helenističkih posuda koje su slične, ali različite, za koje u hrvatskoj arheološkoj terminologiji koristi isti naziv. Ova kratka prezentacija prilog je hrvatskoj arheo-

loškoj terminologiji. Autorica će preko radova kolega iz inozemstva pokušati odrediti koji bi hrvatski naziv za ove posude bio ispravniji.

Preliminarni statistički prikaz kućanskog posuđa s istraživanja u Ulici Stjepana Radića u Solinu (2016. – 2017. g.)

Tijekom dva stoljeća arheoloških istraživanja na području antičke Salone definirani su najznačajniji elementi urbanog rastera i njihov razvoja od najranijih faza do u kasnu antiku. Istraživanja su pratile objave brojnih monumentalnih nalaza i značajnih epigrafskih spomenika, dok je sitni pokretni materijal unutar toga korpusa nešto slabije zastupljen. Prilikom postavljanja izložbe *Salona iza Porta Andetria* u organizaciji Arheološkog muzeja u Splitu, kojom su predstavljeni rezultati zaštitnih istraživanja u Ulici Stjepana Radića u Solinu koja je provela tvrtka *Kaukal*

d. o. o., preliminarno je pregledana sva građa koja se odnosi na kućansko posuđe, odnosno finu stolnu, kuhinjsku i skladišnu keramiku. Time je omogućena statistička obrada temeljena na oko 1100 dijagnostičkih ulomaka te iznošenje nekoliko zapažanja koja se, uz kronološke značajke, odnose na prisutnost pojedinih, ponekad na Jadranu rjeđe zastupljenih keramičkih vrsta, omogućujući tako njihovo sagledavanje unutar dosad poznatih trendova cirkulacije keramičkih proizvoda te pružajući presjek svakodnevice salonitanskoga *Urbs orientalis*.

Arheološki terenski pregled otoka Biševa

Tijekom prve polovice 2021. godine započeta je ponovna procjena arheološkog potencijala otoka Biševa. Dugoročni cilj je sprječavanje devastacije kulturnog krajolika otoka te njegovo uključivanje u turističku ponudu tog područja. Nedestruktivnom metodom arheološkog terenskog pregleda zabilježeni su po-

tencijalni položaji lokaliteta koji će služiti za izradu topografske karte. Uz dosad poznate lokacije otkriveni su i novi mogući položaji s vidljivim pokretnim i nepokretnim arheološkim nalazima. Dosad provedena istraživanja služit će kao temelj za daljnje intenzivne arheološke preglede i sondažna istraživanja.

**SAVIĆ, VALENTINA MANTOVANI, JERE DRPIĆ IVANA OŽANIĆ ROGULJIĆ,
PIA ŠMALCELJ NOVAKOVIĆ, ANITA RAPAN PAPEŠA, ANGELINA RAIČKOVIĆ**

Institut za arheologiju, Zagreb
Gradski muzej Vinkovci
Arheološki institut, Beograd, Srbija
Creazzo, Italija

Predstavljanje dijela rezultata HRZZ projekta

Život na rimskoj cesti – komunikacije, trgovina i identiteti na rimskim cestama u Hrvatskoj od 1. do 8. st. LRR (UIP–05–2017–9768)

Ceste u rimsko doba bile su arterije samog Carstva. Povezivale su provincije i gradove, a bez njih Rimljani nisu mogli ni osvojiti ni zadržati područja kojima su vladali. Rimske ceste stvorile su poveznice po kojima je u razdobljima nakon propasti Carstva organiziran život i osnivana naselja. Inženjerske i geodetske vještine Rimljana pružile su temelj

mnogim današnjim rutama. Interdisciplinarnim pristupom arheološkim istraživanjima, analizom arheološkog materijala uspostavljeni projekt *Život na rimskoj cesti* pokušava prikazati kako je organiziran život na rimskoj cesti. Ovom prilikom predstavljamo dio rezultata postignutih u četiri godine projekta.

Rekonstrukcija obalne linije u viškoj uvali i isejska luka

Grad Isa (*Issa*) podignut je u dnu duboke uvale, na omanjem brijegu Gradina, orijentiran prema jugu. Sljubljujući se s morem, od Gradine se nastavlja manji kopneni produžetak, poluotok Prirovo, koji s istočne strane poput lukobrana zatvara najzapadniji dio viške uvale. Naslonivši grad na morsku obalu, graditelji su taj prostor, sjajno zaštićen od svih vjetrova, iskoristili za luku i zaštitu svojih brodova. Maritimna dimenzija je, dakle, od samog rođenja grada imala važnu, možemo reći i temeljnu ulogu za opstanak i razvitak Ise.

Livije i Polibije spominju kako je Isa kao saveznik Rima sudjelovala u nekoliko operacija u Egeju i južnom Jadranu, u nekima sa čak trideset brodova. Treba svakako pretpostaviti da grad u te operacije nije slao sve svoje brodove, jer je jedan dio morao ostaviti radi zaštite i funkcioniranja trgovine. Za tako velik broj brodova Isa je morala imati na raspolaganju velik prostor, koji su joj postojeca uvala i luka nedvojbeno osiguravale.

U južnom dijelu Ise, na današnjem predjelu Pantor, nalaze se ostatci obalne linije izgrađene od kamenih blokova slaganih u ravnoj liniji u jednom redu. Zidani su bez

upotrebe vapnenog morta, u suho, a vidljivi su u dužini od 57 metara. Na potezu uokolo poluotočica Prirova najviše je arhitektonskih ostataka. Na temelju mjestimično sačuvanih kamenih blokova zidanih u suho koji su ostali *in situ* moguće je utvrditi približan pravac obalne linije sa zapadne, južne i istočne strane poluotočica. Također, na dosta mjesta nalaze se ostatci arhitekture kojoj ne možemo odrediti namjenu, no sasvim je sigurno da je bila u lučkoj funkciji.

Na vrhu poluotočica nalaze se najbolje očuvani arhitektonski ostatci. Na tome mjestu riva je građena od velikih kamenih blokova sačuvanih u dva reda, na isti način kao i prethodno opisana. Ondje je obala blago zaobljena, a sačuvana je u dužini od 24 m. Od tog mjesta prema istočnoj strani obala je mjestimično sačuvana u jednom redu kamenja. Na dnu Prirova s njegove istočne strane lijepo je sačuvana obalna linija izgrađena od velikih kamenih blokova u ravnoj liniji, na isti način kao i prethodno opisana.

Iz ovoga sumarnog opisa obalne linije vidljivo je koliko je isejska luka bila prostrana, na mjestima dobro građena, te da je imala sve mogućnosti za održavanje flote.

IVANKA VUKŠIĆ

Arheološki muzej u Splitu

Konzervatorsko–restauratorska obrada keramičkih predmeta sa zapadne nekropole

Tijekom zaštitnih arheoloških istraživanja na području zapadne salonitanske nekropole, tzv. Hortus – Dječje igralište, u razdoblju od 14. prosinca 2020. do 19. ožujka 2021., pronađen je veći broj arheoloških predmeta, od koji najveći dio pripada keramičkim nalazima iz grobnih cjelina, bilo da se radi o grobnim priložima bilo o konstrukcijama grobova.

Posebno se ističu nalazi glinenih svjetiljaka, keramičke dječje igračke na kotačima u obliku konjića te keramički rog s prikazom vepa. Konzervacija–restauracija predmeta traje od zbrinjavanja pri pronalasku do pripreme za izlaganje i prezentaciju.

Grčko kuhinjsko posuđe iz Farosa: preliminarni osvrt na tipologiju, podrijetlo i tehnologiju proizvodnje

Γαστήρός δε πειρώ πάσαν ημίαν κρατείν!
(Μενάνδρου Γνώμαι Μονόστιχοι 81)

Proteklih su se desetljeća intenzivirale studije o finom stolnom posuđu i amforama koje su izrađivane u grčkim gradovima u Dalmaciji ili su onamo dospijevale trgovinom. S druge strane, o korištenju kuhinjskog posuđa za sada se još uvijek vrlo malo zna. Takvo stanje dijelom je rezultat dostupnosti istraženih arheoloških cjelina, koje se u slučaju Ise odnose pretežno na grobnice, gdje je pojava kuhinjskog posuđa, barem u kontekstu najcjelo-

vitije sačuvanih nalaza, grobnih priloga, bila gotovo zanemariva. U okviru istraživačkih aktivnosti HRZZ AdriaCos projekta Instituta za arheologiju započela je detaljna studija keramičkog materijala koji je, prilikom višegodišnjih arheoloških istraživanja Muzeja Staroga Grada (od 2009.), pronađen u naseobinskom kontekstu antičkoga Farosa (Stari Grad, otok Hvar). Osvrnut ćemo se na preliminarnu aspektu arheološke i arheometrijske studije (geokemija, mineralogija, petrografija) grčkoga kuhinjskog posuđa, koje ukazuju na to da se ono, barem u ranijim fazama naselja, uvozilo.

